

Теодор Драйзер

Фінансист

Харків
«ФОЛІО»
2025

Філадельфія, де народився Френк Алджернон Ковпервуд, налічувала колись понад двісті п'ятдесят тисяч мешканців. Місто рясніло красивими парками, величними будівлями і пам'ятниками старовини. Чимало з того, чим послуговуємось ми, в часи тодішні ще не існувало — телеграфу, телефону, доставки товарів додому, міської поштової мережі й океанських пароплавів. Не було навіть поштових марок і рекомендованих листів. Ще не з'явилася конка. В межах міста курсували незліченні омнібуси, а для далеких подорожей слугувала мережа залізниць, що повільно розвивалася, та все ще була тісно пов'язана з судноплавними каналами.

Френк народився в родині дрібного банківського службовця, але десять років по тому, коли хлопчик почав допитливо і пильно приглядатися до навколишнього світу, помер голова правління банку; всіх службовців відповідно підвищили на посадах, і містер Генрі Вортінгтон Ковпервуд «успадкував» місце помічника касира з щедрим (за його тодішніми уявленнями) річним окладом в три з половиною тисячі доларів. Він одразу ж радісно повідомив дружині про своє рішення перебраться з будинку 21 по Батнвуд-стріт в помешкання 124 по Нью-Маркет-стріт: і район не та-

кий глухий, і будинок — триповерховий цегляний, коротше, нинішнє житло Ковпервуда не витримувало жодного порівняння з ним. У них були всі підстави вважати, що з часом вони переїдуть в ще просторіше приміщення, але поки і так було непогано. Містер Ковпервуд від щирого серця дякував долі.

Генрі Вортінгтон Ковпервуд вірив лише в те, що бачив на власні очі, і був цілком задоволений своїм становищем: це відкривало йому можливість стати банкіром в майбутньому. На той час він був показним мужчиною — високий, худорлявий, підтягнутий, з вдумливим поглядом і пещеними, коротко підстриженими бакенбардами, що доходили майже до мочок вух. Верхня губа, що напродив далеко відстояла від довгого і прямого носа, завжди була чисто виголена, так само як і загострене підборіддя. Густі чорні брови відтіняли зеленкувато-сірі очі, а коротке прилизане волосся розділяв акуратний проділ. Він незмінно носив сюртук — у тодішніх фінансових колах це вважалося «гарним тоном» — і циліндр. Нігті тримав у бездоганній чистоті. Враження він справляв дещо суворе, але суворість його була удавана.

Прагнучи виділитися в суспільстві і в фінансовому світі, містер Ковпервуд завжди ретельно зважував, з ким і про що він говорить. Він зазвичай остерігався висловлювати різкі або непопулярні в його колі думки з соціальних або політичних питань, і, певна річ, спілкуватися з людьми з поганою репутацією. Утім, треба зауважити, що він не мав певних політичних переконань. Він не був ані прихильником, ані противником рабовласництва, хоча атмосфера тоді була просякнута боротьбою між аболіціоністами і прихильниками рабства. Ковпервуд твердо вірив, що на залізниці можна нажити чималі статки, аби був достатній капітал, і ще одна дивна штука — особиста здатність викликати до

себе довіру. На його переконання, Ендрю Джексон був абсолютно не правий, виступаючи проти Ніколаса Бідла¹ і Банку Сполучених Штатів, — ця проблема хвилювала тоді всі уми. Він був украй стурбований потоком «дутих грошей», які перебували в обігу, і раз у раз потрапляли в його банк, який, звичайно, все ж враховував їх і з вигодою для себе, знову пускав в обіг, видаючи їх жадібним до позик клієнтам. Третій філадельфійський національний банк, в якому він служив, містився в діловому кварталі, який на ту пору вважався центром всього американського фінансового світу; власники банку займалися також грою на біржі. «Банки штатів», великі й дрібні, з'являлись тоді на кожному кроці; вони щедро випускали свої банкові білети на базі ненадійних і нікому не відомих активів і з неймовірною швидкістю вилітали в трубу або навіть призупиняли платежі. Поінформованість у всіх цих справах була неодмінною умовою діяльності містера Ковпервуда, через що він і став втіленням обережності. На жаль, йому не вистачало двох якостей, необхідних для успіху на будь-якому терені: особистої чарівливості і далекоглядності. Значним фінансистом він не міг би стати, але йому все ж таки світила непогана кар'єра.

Місіс Ковпервуд була жінкою побожною; маленька, зі світло-каштановим волоссям і ясними карими очима, вона в молодості здавалася досить привабливою, але з роками стала дещо манірною, її повністю поглинули повсякденні турботи. До своїх материнських обов'язків з виховання трьох синів і доньки вона ставилася дуже серйозно. Хлоп'ята, на чолі зі старшим, Френком, були для неї джерелом постійних тривог, бо раз у раз зчиняли «вилазки» в різні кінці міста, вона побоювалась, що вони водитимуться з поганою

¹ Ендрю Джексон — сьомий президент США (1829—1837); Ніколас Біدل — голова правління Банку США.

компанією, бачитимуть і слухатимуть те, що в їхньому віці не належало ані бачити, ані чути.

Френк Ковпервуд уже десятирічним поводився, наче природжений заводяка. І в початковій, і середній школі всі вважали, що на його здоровий глузд можна покластися за будь-яких обставин. Характер у нього був незалежний, сміливий і завзятий. Політика і економіка вабили його з дитинства. Книги його не цікавили. Який він був тоді? Стрункий, широкоплечий, статуристий хлопець із відкритим лицем, очі великі, ясні і сірі; широкий лоб, темно-каштанове, стрижене бобриком волосся. Увесь поривистий і самовпевнений. Всіх і кожного дістаючи запитаннями, він наполягав на вичерпних, розумних відповідях. Френк мав чудове здоров'я, прекрасний апетит і повновладно командував братами: «Ну-бо, Джо!», «Хутчіше рухайся, Еде!» Його команди звучали не грубо, проте авторитетно, і Джо з Едом корилися. Вони з дитинства звикли дивитися на старшого брата як на ватажка, з чікими словами слід рахуватися.

Він постійно невтомно розмірковував. Усе на світі вражало його, бо він не знаходив відповіді на головне питання: що це за штука така — життя, і як воно влаштоване? Звідки взялися на світі люди? Яке їхнє призначення? Хто поклав усьому початок? Мати розповідала йому біблійні легенди про Адама і Єву, але він у це якось не повірив.

Ковпервуди жили неподалік рибного ринку; по дорозі до батька у банк або під час будь-якої «вилазки» з братами після шкільних уроків Френк любив зупинятися перед вітриною, в якій був виставлений акваріум; рибалки з затоки Делавер нерідко поповнювали його всілякими дивами з морських глибин. Одного разу він побачив там морського коника — крихітне створіння, що трохи скидалось на конячку. Іншим разом угледів електричного вугра, чії властивості пояснило знамените відкриття Бенджаміна Франкліна. Од-

ного чудового дня в акваріум пустили омара і каракатицю, і Френк став очевидцем картини, яка запам'яталася йому на все життя і чимало допомогла зрозуміти. З розмов цікавих роззяв він дізнався, що омарові не давали ніякої їжі, оскільки його законною здобиччю вважалася каракатиця. Омар лежав на золотистому піщаному дні скляного акваріума і, здавалося, нічого не помічав. Неможливо було визначити, куди дивляться чорні намистинки його очей, либонь, вони не відривалися від каракатиці. Безкровна і восковидна, схожа на шматок сала, вона пересувалася поштовхами, мов торпеда, але нещадні хижі клешні щоразу відривали нові шматки від її тіла. Омар, немов викинутий катапультю, кидався туди, де, здавалося, дрімала каракатиця, а та, стрімко сахнувшись, ховалася за чорнильною хмаркою, яку залишала за собою. Але і цей маневр не завжди був успішний. Шматки її тіла і хвоста все частіше залишалися в лещатах морського чудовиська. Юний Ковпервуд щодня прибігав сюди і, як зачарований, стежив за ходом поєдинку.

Одного ранку він стояв перед вітриною, мало не при-тулившись носом до скла. Від каракатиці залишався вже тільки безформний жмут; майже порожній був і її чорнильний мішечок. Омар причаївся в кутку акваріума, мабуть, приготувавшись до рішучих дій.

Хлопчик простоював біля вікна майже весь вільний час, заворожений цією жорстокою сутичкою. Тепер уже скоро, може, через годину, а може, завтра, каракатиці не стане; омар її просто поглине. Френк перевів очі на зелений, з мідним відливом руйнівний тулуб у кутку акваріума. Цікаво, чи скоро це трапиться? Мабуть, ще сьогодні. Увечері треба буде знову прибігти сюди.

Вечір настав, і що ж? Очікуване сталося. Біля вітрини стояла зграйка людей. Омар забився у кут, перед ним лежало перерізане навпіл, майже вже з'їдене тіло каракатиці.

— Дорвався нарешті! — промовив хтось поруч. — Я тут давно стою: з годину тому омар раптом як кинеться і як схопить її! А бідолаха вже геть виснажилась, у неї забракло спритності. Вона була метнулася від нього, але омар вже давно підстерігав найменший її порух і ось сьогодні, нарешті, її уколошкав.

Френк дивився широко розплющеними очима. Яка прикрість, що він упустив цю мить! На секунду в ньому ворухнувся жаль до бідолашної каракатиці. Потім він перевів погляд на переможця.

«Так воно і мало, зрештою, статися, — подумки виснував він. — Каракатиці не вистачало спритності». Він спробував обміркувати те, що сталося. «Каракатиця не могла вбити омара, — у неї для цього не було жодної зброї. Омар натомість міг убити каракатицю, — він прекрасно озброєний. Каракатиці нічим було харчуватися, а перед омаром була здобич — каракатиця. До чого це повинно було призвести? Чи існував інший варіант? Ні, вона була приречена», — міркував він, підходячи до будинку.

Цей випадок вривався Френкові в пам'ять надовго. Певною мірою він давав відповідь на загадку, що давно мучила його: як улаштоване життя? Ось так усе живе й існує — одне за рахунок іншого. Омари пожирають каракатиць та інших істот. А хто споживає омарів? Зрозуміло, людина. Ну так, ось вона, розгадка! Ну, а хто пожирає людину? — тут же запитав він себе. Невже інші люди? Ні, дикі звірі. А ще — індіанці і людожери. Окрім того, безліч людей гине в морі і від нещасних випадків. Він не був упевнений в тому, що певні люди, скажімо, живуть за рахунок інших, але вони вбивають одне одного — це він знав. Взяти хоча б війни, вуличні бійки, погроми. Погром Френк бачив якось на власні очі. Він повертався зі школи, аж тут натовп напав на редакцію газети «Паблік леджер». Батько

пояснив йому, що спричинило це. Пристрасті розгорілися через рабів. Так, звичайно! Одні люди живуть за рахунок інших. Раби — вони ж теж люди. Через це й панувало в ті часи таке збудження. Білі люди вбивали інших людей — чорношкірих.

Френк повернувся додому, неабияк задоволений зробленими висновками.

— Мамо! — крикнув він, щойно переступивши поріг. — Нарешті він її вбив!

— Хто? Кого? — здивовано запитала матір. — Іди мити руки.

— Таж омар, про якого я вам із татом розповідав! Зжер таки каракатицю!

— Шкода... Але що ж тут цікавого? Та мий руки хутчіш!

— Ого, таку штуку нечасто доводиться бачити! Я, наприклад, бачив це уперше.

Він вийшов у двір, де була водопровідна колонка і поруч із нею — вкопаний в землю столик, на якому стояло відро з водою і блискуча бляшана мийниця. Френк вимив обличчя і руки.

— Тату, — звернувся він до батька після вечері, — пам'ятаєш, я тобі розповідав про каракатицю?

— То й що?

— Ну так от — її вже немає! Омар її зжер.

— Он як... — недбало кинув батько, продовжуючи читати газету.

Але Френк ще упродовж місяців розмірковував над баченим, над життям, з яким він зіткнувся, бо його вже починали цікавити питання, ким він буде і як складеться його доля. Спостерігаючи за батьком, який рахував гроші, він вирішив, що найпривабливішою є банківська справа. А Третя вулиця, де служив його батько, здавалася йому найкрасивішою, найчудовішою вулицею в світі.

Дитинство Френка Алджернона Ковпервуда минало серед сімейного затишку і благополуччя. Батнвуд-стрит, вулиця, де він прожив до десяти років, припала б до душі будь-якому хлопчикові. Вона була забудована переважно двоповерховими особнячками з червоної цегли з низьким ганком з білого мармуру і такими ж наличниками на дверях і вікнах. Уздовж вулиці були густо насаджені дерева. Дорога, викладена округлою бруківкою, після дощу блищала чистотою, а від червоних цегляних тротуарів, завжди трохи вогуватих, віяло прохолодою. Позаду кожного будиночка було затишне подвір'я, поросле деревами, бо земельні ділянки тут тяглися футів на сто завширшки, будинки ж розташовувались близько до дороги, і за ними залишалось багато вільного простору.

Батьки Ковпервуда, люди досить простодушні й щирі, вміли радіти і веселитися разом зі своїми дітьми. Тому до моменту, коли батько вирішив перебраться в новий будинок на Нью-Маркет-стрит, сім'я, в якій після народження Френка кожні два-три роки примножувалося по дитині (поки дітей не стало четверо), була жвавим маленьким світом. Відколи Генрі Вортінгтон Ковпервуд посів відповідальнішу посаду, його зв'язки безперервно ширилися, і він мало-помалу ставав помітною персоною. Він познайомився з багатьма найсоліднішими вкладниками свого банку. Оскільки ж у службових справах йому доводилося бувати і в інших банкірських домах, його стали вважати «своїм» і в Банку Сполучених Штатів, і у Дрекселів, Едвардів, і в багатьох інших. Біржові маклери знали його як представника міцної фінансової компанії, і він всюди вважався людиною не так видатного розуму, як дуже чесною і добропорядною.

Юний Ковпервуд все більше вникав в деталі батьківських справ. По суботах йому часто дозволяли приходити

в банк, і він із неабияким інтересом спостерігав за ходом маклерських операцій, як спритно обмінюються всілякі папери. Йому хотілося дізнатися, звідки беруться всі ці цінності, для чого клієнти звертаються в банк за обліком векселів, чому банк такий облік здійснює і що люди роблять з отриманими грошима. Батько, вдоволений, що син цікавиться його справою, охоче давав йому пояснення. Отож Френк досить рано — між десятьма і п'ятнадцятьма роками — вже склав собі досить повне уявлення про фінансову систему Америки. Він знав, що таке банк штату, і в чому його відмінність від Національного, чим займаються маклери, що таке акції і чому їх курс постійно коливається. Він почав усвідомлювати значення грошей як засобу обміну і зрозумів, що будь-яка вартість обчислюється в залежності від основної — вартості золота. Він був фінансистом за самою своєю природою і все пов'язане з цією важкою наукою схоплював на льоту, як ото поет схоплює найтонші переживання, всі відтінки почуттів. Золото — цей засіб обміну — неймовірно його приваблювало. Дізнавшись від батька, як воно добувається, хлопчик часто уві сні бачив себе власником золотоносних копалень. Як він жадав, щоб сон обернувся на дійсність! Не менший інтерес викликали в нього акції і облигації. Приміром, він дізнався, що бувають акції, не варті навіть паперу, на якому вони надруковані, але є й інші, що цінувалися набагато вище свого номіналу.

— Ось, синку, подивись, — сказав йому одного разу батько, — такі папірці не часто зустрічаються в наших краях.

Йшлося про акції Британської Ост-Індської компанії, закладені за дві третини номіналу, в забезпечення стотисячної позики. Вони належали одному філадельфійському магнату, котрий мав потребу в готівці. Юний Ковпервуд зі жвавою цікавістю розглядав пачку паперів.